

Kamajiškių verbos XX a.–XXI a. pradžioje

Jonas Mardosa

Lietuvos edukologijos universitetas

Įvadas

Pavasari atbundant gamtai, prasideda didžiausios krikščionių šventės – Velykų – laukimas. Besibaigianti gavėnia įžengia į Didžiąją savaitę, kurios pradžia yra Verbų sekmadienis. Šios šventės metu krikščioniškajame pasaulyje šventinamos medžių šakelės yra vienas svarbiausių religinių simbolių. Verbų sekmadienį šventinamos žaliuojančios medžių šakelės primena artėjančias Velykas. Ši šventė turi ypatingą reikšmę tikintiesiems, nes jos kilmės aplinkybės paliudytos Naujajame Testamente. Paskutinis gavėnios sekmadienis nuo VI a. imtas pažymėti Jeruzalėje ir buvo įteisintas kaip Didžiosios savaitės pradžios diena.¹ Lietuvoje šis sekmadienis vadinamas Verbų, o tokio jo įvardijimo ištakos glūdi šventinamo simbolio pavadinime. Žodis *verba* yra atėjęs iš slavų kalbų. Juo yra vadinama viena iš gluosnio rūšių², kurio šakelės šiuose kraštuose yra šventinamos šventės metu. Vakarų Europoje, taip pat ir Lenkijoje, žinomas Palmių sekmadienio pavadinimas perimtas iš Evangelijos pagal Joną, kurioje rašoma, kad žmonės mesiją pasitiko su palmių šakomis.³ Palmių sekmadienis ir simbolio pavadinimas žinomas pirmiausia lenkiškai kalbančių Lietuvos gyventojų aplinkoje, tačiau verba *palma* vadinama ir Rokiškio krašte.⁴

Medžių šakelių šventinimas yra krikščioniškas liturginis veiksmas, tačiau įvairios aplinkybės yra lėmusios, kad per šimtmečius susiklostė skirtingų šakelių šventinimo tradicija, kaip ir liaudiški jų panaudojimo šventės dieną bei vėliau papročiai. Bažnyčios požiūris į liturginę šakelių prasmę yra vienareikšmis. Šiuolaikiniame „Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadove“ sakoma:

„Tikintiesiems reikia tinkamai paaiškinti šių apeigų reikšmę, kad jie galėtų suvokti jų tikrąją prasmę. Jiems dera priminti, jog svarbu dalyvauti procesijoje, o ne vien gauti palmių ar alyvų šakelę.“⁵

Kita vertus, Bažnyčia pripažįsta ir pašventintų šakelių, įgijusių sakramentalijos prasmę, ryšį su liaudiškais papročiais. O kasdienybėje žmonės konkrečioje veikloje savaip interpretuoja religines tiesas ir jas, kaip ir visokius šventintus daiktus, pritaiko savo gyvenimui ar ypatingiems jo atvejams. Taigi verbos tampa reikšminga sakramentalija ir užima stabilią vietą liaudiškajame pamaldume.⁶ Skirtingas religinio sim-

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2012 04 13, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2012 08 21, pirmą kartą paskelbtas 2013 08 06 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Kajačkas A. *Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje*, Kaunas, 1998, p. 138; Sekmadienis skirtas prisiminti Kristaus įžengimą į Jeruzalę, kai, pasak Evangelijos pagal Matą, minios tiesė jam po kojomis drabužius, kiti kirto ir klojo ant kelio medžių šakas. Žr.: *Naujasis Testamentas. Keturios evangelijos. Apaštalių raštai*, Vilnius–Kaunas, 1972, p. 71.

² Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antrojoje pusėje–XXI a. pradžioje*, Vilnius, 2009, p. 12.

³ *Naujasis Testamentas*, p. 252.

⁴ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUBR), f. 81, b. 1032, l. 40 (Jūžintai).

⁵ Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas, *Bažnyčios žinios*, 2004, Nr. 2, p. 18.

⁶ Plačiau apie liaudiškojo pamaldumo esmę ir supratimą: Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 44–62.

bolio supratimas lemia jo šventinimo papročių regioninę įvairovę. Neatsitiktinai ir Kamajū krašte taip pat pastebimi savitumai pasirenkant žaliavą verboms daryti bei jų panaudojimo papročiuose ypatumai. Todėl straipsnio objektu pasirenkame verbas, t. y. kamajiškių Verbų sekmadienį šventinamas medžių šakeles. Straipsnio tikslas – atskleisti verbų puokštelių sudėties ir jų panaudojimo gyventojų kasdienėje praktikoje XX a. antrojoje pusėje–XXI a. pradžioje ypatybes.

Straipsnyje sieksime išanalizuoti šiuos klausimus: kokia yra verbų puokštelių sudėtis ir jos savitumai; kaip šventinamos šakelės panaudojamos Verbų sekmadienio papročiuose; kokia Verbų apsauginių funkcijų realizavimo vieta ir tikslai. Taip pat aptarsime krikščioniškosios verbų prasmės ir magijos susipynimą papročiuose su verbomis.

Pagrindinis medžiagos šaltinis, kuriuo naudosimės straipsnyje, yra etnografiniai lauko tyrimo duomenys, surinkti 2006 m. Kamajū apylinkėse ir iš dalies platesnėje Rokiškio krašto aplinkoje, Vilniaus pedagoginio universiteto (dabar Lietuvos edukologijos universitetas) studentų istorikų etnografinės lauko praktikos metu (savitą lauko tyrimų medžiagą tekste nurodysime skliausteliuose, pažymėdami vietovę). Šią medžiagą papildysime archyviniais bei kitokio pobūdžio šaltiniais. Tai Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugoma VU kraštotyriminkų klubo „Ramuva“ ekspedicijų metu atlikta kalendorinių papročių fikscija bei Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyve esanti lauko tyrimų medžiaga. Nors kartais papročių skirtumai pasireiškia šeimos ar atskiro asmens elgsenoje, vis dėlto liaudies kultūros regioniniai savitumai geriau išryškėja platesniame geografiniame kontekste. Todėl, rašydami apie Kamajū krašto verbas, neapsiribosime vien tik šiomis apylinkėmis, bet iš dalies pažvelgsime ir į viso Rokiškio krašto verbas.

Šventinamų puokščių turinys

Verbos ir Verbų sekmadienis XX a. pirmojoje pusėje nekėlė rūpesčių nei Bažnyčiai, nei tikintiesiems. Tai buvo visuotinai švenčiama diena, nes religingoje visuomenėje tokia tikinčiųjų elgsena buvo natūrali jų gyvenimo dalis. Antai 1928 m. rugpjūčio 26 d. Žiobiškio klebonas raporte Panevėžio vyskupui parapijos gyventojus apibūdina tokiais žodžiais: „Yra parapijoje 5, kurie vadina save bedieviais ir nepripažįsta nieko, kas šventa, bet žmonės juos niekina ir neklauso jų kalbų.“⁷ Tačiau tokia padėtis baigiasi XX a. viduryje, o XX a. antrojoje pusėje visuomenės religingumo pokyčiai tampa ypač dinamiški. Pirma, tai ateistinė sovietų valdžios politika ir negatyvus bet kokių religinių apeigų bei papročių vertinimas, kita vertus, ypač spartus XX a. antrosios pusės visuomenės modernizacijos procesas aktyviai sekuliarizavo iki tol religinėmis liaudies tradicijomis grįstą kaimo gyvenimą. Demografiniai procesai ir kitos priežastys menkino praktikoje ir žmonių sąmonėje gyvavusius religinius įsitikinimus, todėl religinės šventės netgi tikinčiųjų kasdienybėje prarado turėtas pozicijas. Tuo galima iš dalies paaiškinti tą faktą, kad XX a. pabaigos politiniai įvykiai, panaikinę ideologines pertvaras, tik laikinai suaktyvino religinį gyvenimą ir šventintų simbolių reikšmę tikinčiųjų gyvenime. Nepaisant to, galima sakyti, kad verbos Kamajū apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, bene labiausiai iš liturginėje praktikoje šventinamų objek-

⁷ Žiobiškio apylinkių istorijos šaltiniai, parengė K. Misius, *Žiobiškis*, Vilnius, 2000, p. 680.

tų yra išlaikęs stabilias pozicijas tiek bažnytinėje praktikoje, tiek kasdieniame žmonių gyvenime.

Analizuodami lauko tyrimų medžiagą ir lygindami ją su anksčiau surinktais duomenimis, esame susidarę aiškesnį ilgesnio istorijos tarpsnio vaizdą ir galime teigti, kad Kamajų apylinkių (taip pat ir platesnio regiono) gyventojai išlaiko tradicinius žaliavos pasirinkimo ir papročių bei verbų panaudojimo kasdienybėje momentus visą XX a. ir šias tradicijas tęsia XXI a. Žinoma, šiuolaikinėje visuomenėje pirmiausia yra pakitęs šventinimo mastas. Praėjusio šimtmečio pirmojoje pusėje Verbų sekmadienio apeigose apsilankydavo net po kelis kiekvienos šeimos narius ir tik retais atvejais pasitenkindavo šeimnininko ar šeimnininkės dalyvavimu, o dabar tradicijos tęsėjai yra jau ne visų gyventojų šeimų atstovai. Tačiau tie, kurie dalyvauja šventinime, išlaiko pagrindinius šventinamos žaliavos, iš kurios daromos verbos, pasirinkimo principus. Tiesa, užtinkame ir savitų ypatybių, tačiau jos išryškėja dažniau puokštelės sudarymo detalėse, kurios būna padiktotos gamtinių, geografinių sąlygų ir atskiros šeimos ar žmogaus poreikių bei lūkesčių.

Kaip jau minėjome, krikščioniškajame pasaulyje šventinamos įvairios medžių šakelės, tačiau jas jungia vienas esminis bruožas – šventinamos amžinai žaliuojančių arba pavasarį praskleidžiančių lapelius ar pumpurus medžių šakelės. XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje žaliava, iš kurios Kamajų krašto tikintieji šventinimui daro verbas, artima XX a. antrosios pusės Rytų Lietuvos tradiciniam šakelių asortimentui. Praeityje Rokiškio krašte, kaip ir visoje rytinėje Lietuvos dalyje, vyravo verbų iš įvairių gluosnio atmainų darymas. Tokią nuomonę galima grįsti ir istoriniais paliudijimais. Antai XIX a. viduryje M. Valančius aprašo Rokiškyje matytas blindžių ir karklų *su avelėmis*, t. y. pumpurais, verbas⁸, nes pavasarį blindės ir karklai pasipuošia pavasariniais žiedais, vadinamais *kačiukais* (*katinukais* – Pakriaunių k.⁹). Taigi gluosninių medžių šakelių šventinimas turi istorines šaknis. Netgi yra nuomonių, kad verbų puokštei naudojama tikroji verba yra raudona *su kačiukais* medžio rykštelė (Kamajai).

Tačiau XX a. pirmojoje pusėje vyraujanti gluosnio šakelių panaudojimo verboms tradicija amžiaus antrojoje pusėje nyksta ir puokštėse atsiranda kadagio, anksčiau nebūdingo Aukštaitijai ir apskritai Rytų Lietuvai, panaudojimas. Galbūt šių medelių šakų pasirinkimas buvo derinamas su įvairiais praktiniais valstiečių poreikiais. Žiemą vyrai, veždami iš miško malkas ar žabus, parveždavo porą kadagio virbų botkočiams su žalioomis šakelėmis, kurias vėliau panaudodavo verboms daryti.¹⁰ J. Kudirkos teigimu, Lietuvoje kadagys verbose vyravo Žemaitijoje ir Suvalkijoje bei Vidurio Lietuvoje¹¹, ir ši tradicija minėtoje teritorijoje yra išlikusi XXI a. pradžios religinėje praktikoje. Kadagiai praeityje galbūt turėjo apeiginę prasmę, nes, pasak XVI a. šaltinių, žemaičiai prūsų pasienyje kadagius tariamai gerbė ir augino šventajame miškelyje.¹² Kita vertus, pirmame verbų paminėjime Mažojoje Lietuvoje rašoma, kad jos gaminamos iš žagarų arba karklų ir vadinamos *werbamis*, o šventė *werbnicia*.¹³ Pagaliau ir M. Valančius,

⁸ Valančius M. Palangos Juzė, *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 1, p. 56.

⁹ VUBR, f. 169, b. 256, l. 50.

¹⁰ Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, Kaunas, 2010, p. 40.

¹¹ Kudirka J. *Vilniaus verbos*, Vilnius, 1993, p. 5.

¹² Vėlius N. *Senovės lietuvių pasaulėžiūra*, Vilnius, 1983, p. 123.

¹³ Vyšniauskaitė A. *Lietuviai IX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*, Vilnius, 1994, p. 34.

aprašydamas nesuprastus krikščioniško tikėjimo papročius, mini, kad Verbų sekmadienį katalikais tapę jauni žemaičiai vienas kitą raižydavo pašventintais karklais, arba žilvičiais.¹⁴ Taip pat 1866 m. M. Valančius, „Palangos Juzėje“ rašydamas apie Verbų sekmadienį, mini Rokiškyje matytas įvairių medžių ir žalumynų šakeles: kadagių, bruknių, žalių laumės šluotų, ažuolo su pernykščiais lapais.¹⁵ Taigi, žvelgiant istoriškai, matyti, kad visuomet buvusi tam tikra šventinamų puokštelių turinio įvairovė. Yra paliudijimų, kad dar po Pirmojo pasaulinio karo vietomis šventino, be pradėjusio vegetaciją gluosnio, ir nuolat žaliuojančią kadagio šakelę (Kamajėlių k.).¹⁶ Vis dėlto galima teigti, kad Rytų Lietuvoje ir mūsų aprašomoje teritorijoje kadagys liturginėje ir gyvenimiškoje praktikoje plačiau išitvirtino neseniai.¹⁷ Šiandieninėje liturginėje praktikoje kadagio, kaip ir gluosnio, šakelės Kamajų bažnyčioje gali būti šventinamos vienos, taip pat ir su įvairiais priedais. Tiesa, tai nėra gana dažnas verbų variantas, nors puokštelėse pasitaiko darželio (Kamajai), taip pat kambarinių (Audronių k.)¹⁸ gėlių. Tačiau jei žiūrėsime, kurios rūšies šakelės puokštelėje yra vyraujančios, nepastebėsime aiškios tendencijos. Vienu atveju daugiau yra gluosnio šakelių, kitu – kadagio. Tiesa, svarbus XXI a. pradžios verbų bruožas yra tas, kad jos gali būti 10–15 cm trumpesnės nei XX a. viduryje, kai šventino 30–40 cm ir net ilgesnes šakeles. Sumažėjo ir šakelių skaičius, nes, pavyzdžiui, kadagio šventina ir vieną šakelę, o senoji kamajiškių karta nesitenkindavo tokiu kiekiu ir įprastos buvo trijų šakelių verbos puokštelės.

Tad Verbų sekmadienį medžių šakelių nešimas į bažnyčią ir jų šventinimas yra liturginis veiksmas, padiktotas šventės krikščioniškosios prasmės. Šventinti šakelę ar puokštelę atsineša kiekvienas tikintysis. Gluosnių medžių ir kadagio šventinimas kaip tik ir išreiškia krikščioniškąją šventės esmę. Esantys priedai puokštelėse yra tiesiog dekoratyvumo simboliuje siekis. Šventinimo metu įgijusios šventinto simbolio – sakramentalijos pavidalą šakelės tęsia jau mažai nuo bažnyčios priklausantį gyvenimą, pagrįstą liaudiškuoju pamaldumu. Todėl medžių šakelių pasirinkimo įvairovė gali būti lemta žmonių maginio mąstymo bei realaus panaudojimo maginėse praktikose motyvų. Tiesa, reikia pažymėti, kad papročiai su verbomis ir verbų panaudojimas papročiuose bei įvairiose praktikose nebuvo ir nėra kiekvienoje šeimoje nuolat praktikuotas veiksmas, tačiau tai yra įdomus ir vertingas liaudies kultūros palikimas. Tokių liaudiškų papročių aktyvi pradžia yra susijusi su pačiu Verbų sekmadieniu ir tęsiama vėlesniu laikotarpiu.

Plakimas verbomis

Liaudiškuose papročiuose verbos pradedamos naudoti įvairiu metu. Pirmiausia tai atsitinka jau Verbų sekmadienį, kai jomis imama plakti. Paprastai sakramentalijos prasmę daiktas ar atributas įgyja tik pašventintas ir tik tada jis imamas taikyti liaudiškuose papročiuose, tačiau su verbomis matome

¹⁴Valančius M. Žemaičių vyskupystė, *Raštai*, Vilnius, 1972, t. 2, p. 339.

¹⁵Valančius M. *Palangos Juzė*, p. 256; Praeityje kai kas šventei išsprogdindavo ir beržo šakelę. Žr.: Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, p. 41.

¹⁶Kadagių verbos Rokiškio krašte žinomos XX a. viduryje ir anksčiau. Žr.: Kodienė-Daleckaitė D., Blazarėnienė-Laučiškytė S. Kalendorinių švenčių papročiai, *Obeliai. Kriaunos*, Vilnius, 1998, p. 450 ir kt.

¹⁷Taip pat būtina pažymėti, kad verbų puokštelių sudėties platesniame geografiniame regione analizė parodė, jog XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais kadagio šventinimo paprotys, išitvirtinęs Rytų Lietuvoje, ėmė plisti netgi į artimus Lietuvai Baltarusijos rajonus. Žr.: Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 87, 88.

¹⁸VUIBR, f. 169, b. 256, l. 27.

kitokią situaciją. Verbų sekmadienį medžių šakelės gali būti panaudojamos ir nešventintos. Taigi veiksmas turi du variantus – plakama ir nešventintomis verbomis, jau sakralizuotu simboliu. Rytų Lietuvai, kaip ir Vakarų Baltarusijai, būdingas plakimas šventintomis šakelėmis.¹⁹ Tačiau Rokiškio apylinkėse pastebimi ir plakimo nešventintomis verbomis atvejai. Antai XX a. pirmojoje pusėje Rokiškio apylinkėse plakdavo nešventinta verba anksti rytą ir tik *ėgliuku*, kuris pripažįstamas tikra verba.²⁰ Taip pat Obelių bei Kriaunų apylinkėse miegančiuosius plakdavo anksčiausiai atsikėlusieji sekmadienio rytą, net tekdavo ir kaimynams, nes „*ryte bėga pas kaimynus plakti*“ (Pakriauniai).²¹ Dažniausiai kaimynų plakimu užsiimdavo jaunimas, o miegantiems vaikams rytą su *ėglium* sušerdavo močia (Urlių k.).²² Dar vienas variantas, kai su nešventinta šakele plaka tas, kuris pirmas atsikelia (Sālos). Kamajų apylinkėje, Lukštinių kaime, vaikai vieni kitus plakdavo, netgi stengdavosi kuo anksčiau keltis ir pakišti verbą po antklode (*kaldra*).²³

Galimas dalykas, kad praeityje dažniau plakdavo nešventinta šakele, nes XXI a. pradžios respondentų tokie veiksmai kartais argumentuojami ne paprotiniais maginiais, bet dabarties sąlygų lemtais motyvais. Pagrindinė priežastis yra pakitusios verbų darymo aplinkybės, todėl daugelis tikinčiųjų patys verbų nedaro, o išigyja iš prekiautojų jomis prie bažnyčios. Todėl galima plakti tik pasilikusius namuose namiškius grįžus į namus su pašventintomis šakelėmis. Šiuo atveju plakime šventintomis šakelėmis atsiskleidžia religinio jų turinio akcentavimas. Neviėrių kaime netgi sakytą, kad verba plakama todėl, kad žydai Kristų plakė.²⁴ Šventintos verbos tampa sakralizuotos ir todėl plakimas jomis siejamas su krikščioniškąja jų galia. Taigi tai ne vien tik maginis vegetacinių pradėjusio augti medelio ar nuolat žaliuojančios šakelės galių perdavimas plakamajam. Akivaizdu, kad kai plakama su pašventintomis verbomis, veiksmas įgauna liaudiškojo pamaldumo prasmę, nes liaudiškojoje jo interpretacijoje atsiskleidžia magijos ir krikščioniškosios simbolio prasmės derinimas. Kamajų apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, plakimasis verbomis priklauso nuo simbolio žaliavos. Plakama kadagiu ir gluosninių medžių šakelėmis, tačiau tik simboliškai galima paliesti gėlėmis papuošta medžių šakele.

Šiuolaikinėje plakimo praktikoje vyrauja priminimas apie artėjančias Velykas. Iš esmės tai pramoginis veiksmas. Tačiau praeityje žinoma ir gilesnė plakimo samprata. Veiksmas paprastai susideda iš dviejų dalių. Viena dalis – tai sušėrimas verba, t. y. tiesioginis simbolio sąlytis su žmogaus kūnu, kitą dalį sudaro įvairios žodinės formulės, kuriose esantys linkėjimai liudija apie jose esančias maginio tikėjimo liekanas. Akivaizdu, kad toks maginis veiksmas turi užtikrinti žmogui sveikatą, gerovę ir kitus panašius siekius.

Kamajų krašte, kaip ir visoje Lietuvoje, gana paplitęs yra sveikatos motyvo išryškėjimas plakant. Pavyzdžiui, Obelių apylinkėse sakoma: „*Verba plaka, ne aš plaku, būk laimingas, nuo visų ligų apgintas.*“ Pabrėžiama, jog plakė dėl sveikatos, todėl nuplaktieji nepykdavo, netgi džiaugdavosi, kad jiems dėmesys būdavo parodomas.²⁵

¹⁹Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 156.

²⁰*Velykų rytą lelija pražydo. Verbų sekmadienio, Velykų, Jurginių papročiai ir tautosaka*, Vilnius, 2006, p. 56.

²¹Kodienė-Daleckaitė D., Blazarėnienė-Laučiškytė S. *Kalendorinių švenčių papročiai*, p. 450; *VUBR* f. 169, b. 256, l. 50.

²²*VUBR*, f. 169, b. 256, l. 4.

²³Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, p. 41.

²⁴*VUBR*, f. 169, b. 104, l. 7.

²⁵Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, p. 41.

„Ne aš mušu, rykštė muš, / patol muš, kol sulūš. / Už nedėlios didi diena, / palinksmins kožną vieną. / Būk toks pat, kaip buvęs / Būk sveikas kaip žuvis.“ (Rokiškio r.).²⁶

Pastaroji formulė siekia ankstesnius šimtmečius, nes dar M. Valančius teigė, kad Rokiškyje vaikai po mišų plakdavosi žilvičiais ir, be šventinių linkėjimų, tardavo „Būk toks kaip buvęs. Būk sveikas kaip žuvis.“²⁷ Tekstuose užtinkami vaikų sveikatos motyvai apskritai, nes plakama, kad vaikai būtų sveikesni (Sniėgių k.).²⁸ Taip pat vaikai kartais plakdavo senukus, kad šie *strainesni* būtų (Sālos, Jūdupė). Ypač svarbūs su velykinio laikotarpio prasme susiję linkėjimai. Tokių priminimų gausu, ir pagrindinis jų leitmotyvas yra po savaitės ateisiančios Velykos bei su švente susijusios realijos. Kartais tekstas turi ir obscenišką pobūdį – „*Verba plaka per šikinę, lauk Velykų, duos kiaušinių*“ (Rokiškio r.).

Šiaurės Aukštaitijoje XX a. pirmojoje pusėje pasitaiko originalių žodinių formulių, kuriose pabrėžiamas gyvulių ganiavos motyvas. Tokių linkėjimų užtinkame ir Kamajų apylinkėse. Kartais sakydavo trumpai: „*Paganyk telyčią, nepamesk trinyčių.*“²⁹ Arba minėta formulė sudaro ilgesnį tekstą: „*Verba plaka, ne aš plaku. Paganyk telyčią, nepamesk trinyčių. Nuo metų lig metų būk sveikas*“, nes, kaip teigia respondentai, piemenys ganydami apsirengdavo su viršutiniu drobininiu apsiaustu – trinyčiais.³⁰ „*Verba plaka, ne aš plaku. Paganyk telyčią, nepamesk trinyčių! Būk sveikas per vasarą, lupk šašus su plaštaka.*“³¹ Rokiškio apylinkėse šie žodžiai tiesiogiai siejami su piemenų plakimu. Netgi sakoma, kad piemenėlių tyčia nežadindavo, kad kerdžius juos galėtų prikelti. Pasak B. Buračo, toks ėjimas ir plakimas buvo savotiška rinkliava ir papildoma atlygio kaimo kerdžiui už darbą forma bei galimybė surengti velykines vaišes.³² Tiesa, šie teiginiai kelia abejonių, nes kerdžiaus darbo pradžia Jurginės, be to, Verbų sekmadienis nesutampa su ganiavos pradžia. Plakami vaikai po kurio laiko taps piemenukais, todėl: „*Ne aš mušu, verba muša, neužmik beganydamas, nesusirk beapsirydamas* (Rokiškio r. Eidžionių k.).“³³ XX a. antrojoje pusėje, Lietuvoje išnykus piemenukų darbui, tokio pobūdžio palinkėjimai pasiliko tik žmonių atmintyse. Realioje praktikoje liko tik visoje Lietuvoje (ir ne tik) žinomos verbalinės maginės formulės, kurios sakomos tik kaip primenantį artėjančias Velykas tradicija, palinkėjimas.

Medžiagos visuma leidžia teigti, kad nors ir pasitaiko plakimo su nešventinta verba atvejų, paminėtuose papročiuose pirmiausia išryškina religinė simbolio reikšmė, nes svarbiausia veiksmo yra šventinto simbolio sąlytis su plakamuoju. Tačiau plakimas verbomis XX a. antrojoje pusėje sumenko ir daugiau pasiliko kaip senelių vaikams perduodama tradicija, kai simboliškai suduodama šventinta šakele ir taip primenama artėjanti šventė. Daug

²⁶ *Velykų rytą lelija pražydo*, p. 446.

²⁷ Valančius M. *Palangos Juzė*, p. 256.

²⁸ VUBR, f. 169, b. 256, l. 20.

²⁹ Kodienė-Daleckaitė D., Blazarėnienė-Laučiškytė S. *Kalendorinių švenčių papročiai*, p. 450.

³⁰ *Lietuvos istorijos etnologijos skyriaus archyvas* (toliau – LIES), b. 1493 (1), l. 15; LIES, b. 1495 (1), l. 1, Biržai.

³¹ *Velykų rytą lelija pražydo*, p. 419, 420, 445 (Kupiškio r.). Ten pat autorės pateikiama panašaus turinio iš Biržų r. formulė.

³² Buračas B. *Verbų šventės lietuviški papročiai, Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993, p. 199; Biržėnų verbos, *ten pat*, p. 201; P. Dundulienės teigimu, skerdžius plakdavo piemenis, arkliaunius, kad būtų budrūs ir sveiki, per Velykas. Žr.: Dundulienė P. *Lietuvių šventės: tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius, 1991, p. 96.

³³ *Velykų rytą lelija pražydo*, p. 58.

plačiau verbos naudojamos vėlesniu, pošventiniu laikotarpiu. Tokia jų naudojimo pradžia prasideda Verbų sekmadienį ir yra susijusi su šventintų šakelių taikymu apsauginiais tikslais.

Apsauginės verbų funkcijos

Apsaugines funkcijas sakramentalijos atlieka pašventintai verbai namuose parinkus specialią vietą, kurioje būdama, ji galėtų užtikrinti laukiamus rezultatus. Pirmiausia tokioje perspektyvoje Kamajų apylinkėse pastebėti apsauginiai verbų tikslai nedaug kuo skiriasi nuo daugumos žinomų visoje Lietuvoje (ir net kaimyniniuose kraštuose) papročių, tačiau, kaip ir kitais atvejais, pasitaiko ir savitumų.

Ypač svarbus šiuo požiūriu yra Verbų sekmadienis, kai pašventintos verbos pradedamos taikyti įvairiais tikslais, kurių pirmiausias yra apsauginis. Apsauginiais tikslais verbos laikomos įvairiose gyvenamųjų namų ir kitų pastatų vietose. Per daugelį metų kartais jų susikaupdavo didesnis kiekis. Dalis verbų laikomos gyvenamosiose patalpose, kur jos gana greitai (ypač kadagio šakelė) praranda savo fizinę būseną. Todėl jas ištinka skirtingas likimas. Jei turima gluosnio šakelių, jas galima išsaugoti ilgiau, o pašventintų kadagių spygliai greitai pradeda byrėti ir tada verbos suvyniojamos į drobę ar popierių. Kartais tik jų spygliai surenkami ir saugomi smilkymui, o likusius stagarus sukaišo į pastatus. Todėl parneštos pašventintos verbos atnaujindavo namuose esamą pasenusių šakelių asortimentą arba užpildydavo atsiradusią spragą, sudeginus senas.

Verbos į įvairias pastatų vietas pirmiausia gali būti kaišomos vos parėjus iš bažnyčios. Tai dažnesnis XX a. pirmojoje pusėje verbų panaudojimo variantas. Apsauginiais tikslais verbos naudojamos dviem tikslais – ilgalaikiais ir momentiniais (situaciniais).³⁴ Ilgalaikei funkcijai skirtos šventintos gluosnio ar kadagio šakelės užkišamos pirmiausia gyvenamojo namo, po to tvarto ar kluono, klėties viduje. Gyvenamuosiuose namuose jos laikomos už šventųjų paveikslų, po sija, pastogėje po gegnėmis ar kaišomos į stogo šiaudus. Taip pat užkišamos ir ūkinių pastatų pastogėje lauko pusėje ir kitur.³⁵ Vieta bei laikymo trukmė skirtinga, ji priklausė nuo to, ar tokį saugojimo būdą žmonės pasirenka kaip tradiciją be gilesnio veiksmo turinio supratimo, ar tai pagrįsta maginiu tikėjimu.

Pagrindinis verbų kaišymo įvairiose vietose tikslas buvo valstiečių siekis šventintu inventoriumi apsaugoti nuo galimų stichinių nelaimių, ypač nuo perkūnijos, žaibo iškrovos, viesulo tiek atskirus pastatus, tiek pačią sodybą. Galima pasakojimuose rasti konkrečių teiginių, kad pastatai saugomi nuo audros, žaibo ar griausmo, tačiau visais atvejais esmė yra žaibo iškrovos ir gaisro baimė. Laikymo vieta iš dalies priklauso nuo tikslų ir siekių, kurių laukiama iš verbų, todėl lauko tyrimų medžiagoje užtinkama jų saugojimo įvairovė. Kita vertus, kartais pažymima, kad tam tinka tik gyvenamojo namo aukštas po grebėstu (Kriaūnos).³⁶ Arba pastogėje už sijos, o gyvenamosiose patalpose už šventųjų paveikslų, nes jos neša laimę į namus.³⁷

³⁴Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos*, p. 134.

³⁵Tokiame kontekste Lietuvoje verbos pirmą kartą paminėtos liuteronų 1573 m. vadinamojoje Volfenbiutelio postilėje. Ten rašoma, kad jos gaminamos iš žagarų arba karklų ir kaišomos virš durų, langų, vartų. Žr.: Vyšniauskaitė A. *Lietuviai IX a.–XIX a. vidurio istoriniuose šaltiniuose*, p. 34.

³⁶VUIBR, f. 169, b. 256, l. 15.

³⁷Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, p. 41.

Kitur sakoma, kad Verbų sekmadienį gluosnio ar karklo verba, pakišta po pastato stogu iš vidaus, saugo nuo perkūnijos (Kamajai).³⁸ Saugo ir įkišta ant aukšto į stogo šiaudus arba gyvenamojo namo pastogėje pastato išorėje (Salos). Netgi sakydavo, kad nuo perkūno reikia į trobos sienas įkišti truputį verbos (Kamajai).

Liaudies praktikoje išivaizduojamos apsauginės verbų maginės galios yra susipynusios su krikščioniškąja prasme, nes saugo ne šiaip medžio šakelė, bet šventinto. Taigi tuo metu, kai verbos laikomos gyvenamosiose patalpose kaip sakramentalijos, jose vyraujantis yra krikščioniškasis motyvas. Lauko tyrimų duomenimis, Kamajų apylinkėse, kaip ir visoje Lietuvoje, XX a. pabaigoje nyksta maginis verbų supratimas ir atsiranda simbolinis jų traktavimas. Tada Verbų sekmadienį pašventintas šakeles pamerkia į indelį ir laiko iki Velykų ir netgi ilgiau. Kamajų krašte pastebimas visai Rytų Lietuvai būdingas paprotys laikyti verbas užkištas už šventųjų paveikslų kaip sakramentalijas. Tačiau ir šiuo atveju pasitaiko tikėjimo jų apsaugos nuo perkūnijos galia arba tokiu būdu palaiminamas gyvenamasis būstas ir jo gyventojai. Tuo metu, kai verba iš pradžių saugoma gyvenamojoje patalpoje, ji tampa Verbų šventės atminimo simboliu, o kai išnešama į pastogę, toliau atlieka apsauginę namo funkciją. Taigi bet koku atveju matome šiuolaikinio krikščioniškojo verbos traktavimo derinimą su magine jų perspektyva. Tuo atveju, kai verba patalpose laikoma kaip Verbų šventės simbolis, saugojimo laikas trumpėja ir sudžiūvę likučiai sudeginami. Tačiau iki mūsų dienų išlikęs ypač kadagių spyglių panaudojimas smilkymui.

Smilkymas verba

Išlikęs ypač vyresnio amžiaus žmonių tikėjimas, kad laikoma namuose (nepriklausomai nuo vietos) verba yra veiksminga apsauginė priemonė, nėra vienintelis verbos panaudojimo pošventiniu laiku būdas. Ilgalaikę verbos apsauginę funkciją papildoma tokį patį tikslą turėjęs pastatų smilkymas verbos dūmais. Pastatų smilkymas – visoje Lietuvoje gerai žinoma jų apsauginė priemonė.³⁹ Dažniausiai tuo tikslu deginamos kadagio šakelės. Galėjo smilkyti ir verbos kačiuku, kartais padegindavo ir gluosnio šakelės galiuką (Rokiškio apylinkė). Taigi pirmiausia Kamajų apylinkėse namai rūkomi Verbų sekmadienį. Tuo krikščioniškoji verbų prasmė akivaizdžiai pinasi su tikėjimu ilgalaikėmis maginėmis sakramentalijų galiomis. Antras žinomas verbos panaudojimo variantas – kai artėjant audrai su perkūnija kyla pavojus pastatams, pačiam žmogui ar jo turtui. Kamajiškiams tai labiausiai būdingas rūkymo būdas. Šiuo atveju pastatams ir sodyboms apsaugoti pasitelkiamas ilgalaikį apotropinį verbos poveikį papildantis momentinis (situacinis) veiksmas. Tai taip pat prevencinis aktas, susijęs su konkrečia situacija. Šiuo veiksmu tarsi parodomas nepasitikėjimas ilgalaikę ap-

³⁸ Ukrainiečiai tikėjo, kad į trobą su verba netrenks perkūnas. Žr.: Соколова В. К. Весенние–летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов, Москва, 1979, с. 100; Rumunai parneštas šakeles pastriegdavo į stogą arba pritvirtindavo virš durų, nenešdavo į namus, nes tikėjo, jog tuo atveju kas nors mirs. Jos saugojo nuo krušos, audros, griausmo ir žaibo. Žr.: Салманович М. Я. Румыны. Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. Весенние праздники, Москва, 1977, с. 303, 304; Slėpdavo verba po tvarto stogu ir suomia. Žr.: Шлыгина Н. В. Финны, *Ibid*, с. 127; Anglai jomis tiesiog puošė namus. Žr.: Гроздова И. Н. Народы британских островов, с. 95.

³⁹ Antai Šeduikiškio kaime sakyta, jog rūko, kad velnias iš namų išeitų. *VUBR*, f. 169, b. 104, l. 58. Kitur sakydavo, kad, pasmilkus kambarį, jame nesislapstys piktoji dvasia. Ališauskas A. P. *Mano gimtinė – Lukštiniai*, p. 41.

saugine verbos galia. Griaudžiant perkūnijai ir žaibuojant, žmonės verba smilkė trobą, ūkinius pastatus, net tvartus. Galėjo tiesiog su kadagio (*ėglio*) šakele per audrą smilkyti gyvenamąjį namą, ypač prieš grėsmingą audrą nuo perkūno.⁴⁰ Artimas turiniu ir verbos naudojimas su kryžiaus ženklu, todėl pasitaikydavo kambarių rūkymo ir žegnojimo vienu metu atveju. Kamajuose prieš perkūniją deginamą verbą peržegnodavo, taip pat smilkydami veiksmą papildydavo kryžiaus ženklu.

Ilgalaikes apsaugines funkcijas atlieka ir gyvulių smilkymas. Liaudiško pamaldumo dvasia gyvulių smilkymai verba XX a. pabaigoje pasitaiko retai ir galima kalbėti apie papročio nykimą. Tai nėra senas reiškinys, nes Rytų Lietuvoje gyvulių smilkymas pirmą išginimo į ganyklas dieną atsirado XX a. pirmojoje pusėje. R. Merkienės pateikiamais duomenimis, gyvulių smilkymas verbomis šioje teritorijoje XX a. trečiajame–ketvirtajame dešimtmeciuose jau išplitęs veiksmas.⁴¹ Tai patvirtina ir lauko tyrimų medžiaga, nes, kiek siekia žmonių atmintis, prieškarium Kamajų apylinkėse jau žinotas smilkymas kadagio šakelėmis. Šis paprotys pasitaiko netgi XXI a. pradžioje. Galimas dalykas, atsiradęs gyvulių smilkymo verbomis paprotys veikė kadagio verbų šventinimą, nes jo šakelės smilkyti labiau tinkamos. Pirmiausia kadagiai panaudojami gyvuliams aprūkyti pavasarį, išgenant juos į ganyklas. Sunku pasakyti, kiek XX a. pirmojoje pusėje toks veiksmas Kamajų apylinkėse buvo paplitęs ir kada atsiradęs. Tačiau XX a. pradžioje Stōniškių kaime, pirmą kartą išgenant gyvulius į ganyklas, šeiminkė piemeniui ir gyvuliams ištepdavo kojas nuo Užgavėnių sriubos likusiais nugriebtais taukais, kad gyvatės nekąstų, ir parūkydavo Verbų ėgliais ar Žolinės žolėmis nuo blogos akies ir burtininkų (*čėraunykų*) nužiūrėjimo.⁴² Taigi smilkyta ne vien kadagio verba, bet taip pat kartu ir su kitomis sakramentalijomis. Rokiškio krašte buvus ir kitokia apeigos forma. Antai Obelių ir Kriaunų krašte prieš išgenant pirmą kartą į ganiavą tvarte šeiminkė su verba apeidavo aplink gyvulius.⁴³ Smilkomos verba tvarte ir susirgusios karvės. Kai gyvulys nepaeina, tai šalia pasmilko, nors būtų geriau sudaryti apsauginį ratą, t. y. apeiti aplink gyvulį, tačiau saugumo (šalia yra šieno ar šiaudų) sumetimais tvarte to nedaro (Kamajų apylinkė). Kadangi, kaip minėjome, gluosninių medžių žiedus – kačiukus vadindavo *avelėmis*, pašventintos šios verbos dalelės tikslingai naudotos avių produktyvumą skatinančiuose maginiuose veiksmuose. Tuo tikslu *avelėm* duodavo po porą verbos katinukų, tikėta, kad tada jos ves po du ėriukus. Arba tiesiog katinukais rūko avis, kad geriau *eitų* (Kriaunos).⁴⁴ Rūkė gyvulius ir nuo pakenkimo stebėjimusi (*padvyjimo*). Dumblių kaime genant gyvulius į ganyklas, pirmą ganiavos dieną aprūkydavo nuo perkūnijos.

Taigi rūkymas verba taikytas siekiant naudoti įvairiose sudėtingose valstiečio gyvenimo situacijose. Paminėti rūkymo variantai siejasi su valstiečio ūkio reikalais. Tačiau verbos naudotos ir šeimos gyvenime. Kai namuose yra sunkus ligonis, parūkoma verba dėl palengvėjimo (Eidžionių k.).⁴⁵ Pasmilkomas susirgęs vaikas (Kriaunos).⁴⁶ O Še-

⁴⁰ Ališauskas A. P. *Ten pat*, p. 41.

⁴¹ Merkienė R. Išginimo ritualų analogijos bei arealai Lietuvoje ir Vakarų Baltarusijoje (XIX a. antroji–XX a. pirmoji pusė), *Iš lietuvių etnogenezės*, Vilnius, 1981, p. 102–105.

⁴² Kairiūkštytė-Galaunienė K. Maistas ir jo paruošimas Rokiškio rajone XX a. pirmojoje pusėje, *Etnografija*, Vilnius, 1992–1993, t. 2–3, p. 83.

⁴³ Misiūnaitė O. Liaudies veterinarija, *Obeliai. Kriaunos*, p. 572.

⁴⁴ VUBR, f. 169, b. 256, l. 11.

⁴⁵ *Velykų rytą lelija pražydo*, p. 64.

⁴⁶ VUBR, f. 169, b. 256, l. 11.

duikiškio kaime sakyla, kad rūko žmogų užklupus blogiems sapnams.⁴⁷ Taigi žmonės, kaip ir gyvuliai, aprūkomi liaudiško pamaldumo dvasia, nes veiksmė dera maginiais ir krikščioniškieji siekiai. Tačiau labiau tikėtina, jog krikščioniškąją prasme sakramentalijomis smilkė mirusiuosius, kad prie jų nepristotų piktosios dvasios.⁴⁸ Taip pat dūmais palaimindavo karstus, o sudžiovintą verbą dėdavo į mirusiojo karstą. Gana svarbi tokio pobūdžio apeigose šalia verbos šventinta žvakė, kurią deda į pagalvę, prieš tai karstą pasmilkę verba (Kamajų apyl., Urlių k.).⁴⁹ Taigi medžiagos visuma leidžia kalbėti apie XX a. buvusį vienos verbos naudojimą ir pasitaikanti vartojimą komplekse su kitomis sakramentalijomis. Kita vertus, renkant medžiagą XXI a. pradžioje, užfiksuoti vienetiniai papročio atvejai ir medžiaga neatskleidžia veiksmo masto ankstesniais dešimtmečiais, todėl sunku pasakyti, ar tai visuomet buvęs negausiai praktikuotas, ar tiesiog baigiantis nykti veiksmas. Būta smilkymo verba kunigo kalėdojimo metu, prieš jam apsilankant namuose. Žinoma, galima manyti, kad smilkoma dėl to, kad namuose pagerėtų oras, tačiau tam tiktų bet kokia šio medžio šakelė, o smilkant šventinto kadagio spygliais, tai jau siejama su religijos sfera, kuriai atstovauja kunigas.

Kaip minėjome, pašventintų verbų laikymo namuose trukmė skirtinga. Vienu atveju pasenusias verbas užneša į palėpę arba sudegina. Kamajų apylinkių gyventojai liudija apie visoje Lietuvoje išlikusį žmonių atmintyje šventintos verbos deginimą per Pelenų dienos apeigas, nes tai liturginė tradicija.⁵⁰

„Verba virsta pelenais, kuriais kunigas barsto galvas Pelenų dieną. Tai reiškia, kad jos pelenai šventi. Jei namuose sudegini verbą, tai tuos pelenus ne su kokiom atliekom išpilt reikia, o kur auga naudingi augalai išbarstyk...“ (Eidžionių k.).⁵¹

Ši aplinkybė leidžia teigti, kad tokie veiksmai nesiejami vien su tikėjimu verbų apsauginėmis galiomis ir jos vartojamos kaip sakramentalija apskritai, nes daug sakramentalijų liaudiškoje ūkinėje praktikoje atlieka panašias apsaugines funkcijas.

Apibendrinant tyrimą, galima teigti, kad Verbų sekmadienį šventinamų šakelių Kamajų apylinkėse nomenklatūra įsikomponuoja į Rytų Lietuvos regiono verbų turinį. Liturginėje praktikoje XX a. antrojoje pusėje išlikęs įvairių gluosnio atmainų šakelių šventinimas išlieka, tačiau tradicija pamažu kinta ir didėja kadačio šakelių šventinimo ir panaudojimo liaudiškuose papročiuose apimtis. Lauko tyrimų medžiaga liudija, kad tikslai, kuriais šventės dieną bei pošventiniu laiku panaudojamos šakelės ir su tuo susiję papročiai, įtakos turi ir verbų puokštelės turiniui. Antai galima teigti, kad smilkymo verbomis apimties didėjimas lemia kadačio šakelių šventinimo papročio išvirtinimą liturginėje praktikoje.

Išlieka plakimo pirmiausia šventintomis verbomis paprotys, kaip ir veiksmą lydinti maginės formulės. XX a. pirmojoje pusėje jos turėjo vietinių Šiaurės Aukštaitijai būdingų motyvų – piemenų ir apskritai ganymo temos akcentavimą, kuris, nykstant gyvulininkystės papročiams, lieka tik žmonių atmintyje.

⁴⁷ VUIBR, f. 169, b. 104, l. 58.

⁴⁸ Kodienė-Daleckaitė D., Blazarėnienė-Laučiškytė S. *Kalendorinių švenčių papročiai*, p. 450.

⁴⁹ VUIBR, f. 169, b. 256, l. 4.

⁵⁰ Čibiras K. *Liturgika*, Kaunas, 1942, p. 108.

⁵¹ *Velykų rytą lelija pražydo*, p. 68.

Kamajų kraštui išlikusi XX a. Lietuvai būdinga sodybų ir pastatų globa su verba ilgalaikiais ir momentiniais (situaciniais) apotropiniais (apsauginiais) tikslais, tarp kurių svarbiausias yra siekimas išvengti perkūnijos ir žaibo sukeltų padarinių. Šiek tiek verbos dūmai naudoti gyvulių bei žmonių apsaugai ir sveikatai užtikrinti.

Konkretūs verbių vartojimo įvairiose gyvenimiškose situacijose tikslai ir būdai pirmiausia orientuojami į Dievo galias apskritai. Tačiau krikščioniškoji verbių prasmė susipina su maginiais žmonių siekiais ir šių dviejų pusių derinys yra pagrindinė liaudiškojo pamaldumo tiriamoje sferoje raiškos forma. Šiuolaikinė verbių traktuotė artimiausia krikščioniškajai sampratai, nes, parneštos į namus, jos laikomos kaip šventės simbolis. Kita vertus, netiesiogiai per šį paprotį verbos nepraranda ryšio su liaudiškąja tradicija. Išlieka verbių saugojimo patalpose argumentavimas šventinto daikto buvimo konkrečioje erdvėje svarba, kuri sutampa su šiuolaikiniu krikščioniškuoju verbių vertinimu, kai jų laikymas siejamas su verbos kaip tikėjimo simbolio prasme.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kamajai“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Venantas Mačiekus*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnis vertintas ne mažiau kaip dviejų mokslininkų ekspertų.

Straipsnio priedai skelbiami atskirai tam skirtuose šio leidinio skyriuose:

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).